

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

OĞUZLAR: DİLLERİ, TARİHLERİ VE KÜLTÜRLERİ

5. ULUSLARARASI TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

EDİTÖRLER
TUFAN GÜNDÜZ
MİKAİL CENGİZ

ANKARA / 2015

DEDE KORKUT DESTANLARINDA OĞUZLARIN TEŞKİLATLANMASI HAKKINDA BAZI KÜLTÜREL UNSURLAR

SADETTİN ÖZÇELİK

Tarihî metinler bir bakıma ait oldukları dönemle ilgili sosyal ve kültürel hayat hakkında bilgi dağarcığı özelliği taşır. Bu nedenle tarihî metinler her zaman farklı bilim alanları için ilgi odağı olmuştur. Milletlerin teşkilatlanması, sosyal ve askerî hayatın yapılanması hakkındaki eski bilgileri tarihî metinler sunar. Dilin zamanın akışı ile birlikte geride bıraktığı fakat geçmişteki hayata ışık tutan metinlerinin başında ise sözlü edebiyatta yüzyıllarca yaşamış ve daha sonra yazıya geçirilmiş olan destan, halk hikâyesi gibi anonim ürünleri gelir; bu tür metinlerde anlatılanlardan hareketle sosyal hayatın, kültürel unsurların, askerî ve sosyal teşkilatlanmanın izlerini sürebiliriz.

Metin okumalarım sırasında araştırma alanımın gereği olarak başlangıçta daha çok dil ve yapısal açıdan Dede Korkut metinlerine yaklaştım. Ancak çalışmalar ilerledikçe metin sorunlarının yazım eksikleri ve yanlışlıkları ile sınırlı olmadığını, metinde değerlendirilmesi gereken birçok başka sorunun ve konuların bulunduğunu gördüm. Satır aralarında üzerinde pek durulmamış birçok ayrıntı ve bilgi değerlendirilmeyi bekliyordu. Dede Korkut'taki en dikkat çekici noktalardan biri ise sosyal hayatın askerlikle iç içe olması ve Oğuzların bu hikâyeleri etrafında sürekli kahramanlık temasının işlenmesiydi. Savaş ve kahramanlık bu destanlaşmış hikâyelerin adeta en önemli karakteristiği hâlini almıştır.

Bu bildiriye yaşanmış hayat hikâyelerinin, anlatıcı ozanların dilinde anlatıla anlatıla destana dönüşmüş Dede Korkut metinlerinin satır aralarında geçen ve üzerinde yeterince durulmamış olan Oğuzların sosyal hayatı ve teşkilatlanması hakkındaki bazı noktalara değinmek istiyoruz.

Oğuz Meclisi

Göktürklerin teşkilatlanması ile ilgili olarak Orhun Yazıtlarından öğrendiğimize göre kağan, meclisin merkezinde, yani ortasında oturur. Kağanın yüzü doğuya dönük olduğundan arkası batıyı, sağı güneyi, solu ise kuzeyi gösterir. Kağanın sağında Şadapıt begler, solunda ise Tarkanlar oturur; bu aynı zamanda hâkim olunan coğrafyanın yönetilmesi için de geçerli olan sembolik bir durumdur.¹ Orhun Yazıtlarında ayrıca yapılanma ile ilgili olarak Otuz Tatar,² Dokuz Oğuz³ ve Altı Sir⁴ tamlamaları dikkat çeker.

Orhun Yazıtlarında *kağanın eşi*, *katundur* ve devlet yönetiminde ikinci sırada söz sahibidir. Dede Korkut'ta ise *kadın* kelimesinin günümüzdeki anlamda değil 'bey eşi' anlamında kullanıldığı anlaşılıyor; Oğuzlarda *kadın* beyden sonra gelmektedir. Osmanlı Padişahlarının eşleri için de *hatun*, *sultan* ve *kadın* kelimelerinin unvan olarak kullanılmış olması dikkat çekici bir noktadır (bk. Uluçay, 1992). Yazıtlar, Dede Korkut ve Osmanlı kayıtlarında gördüğümüz bu ortak unvan, hiç şüphesiz Oğuzların teşkilatlanmasının bir yansımasıdır.

Dede Korkut'un farklı yerlerinde Oğuz meclisinin tasvir edildiği görülür, Oğuz meclisi hem yasama hem de yürütme organıdır. Bayındır Han, hanlar hanıdır;⁵ ayrıca hem meclisin başkanı hem de yürütmenin başıdır. Bayındır Han, yılda bir defa Oğuz Beylerini toplayıp ziyafet verir; bu toplantı muhtemelen aynı zamanda bir meclis istişare toplantısıydı.⁶

Bayındır Han'ın beylerbeyi Kazan'dır.⁷ Oğuz meclisinin yapılanması hakkındaki en ayrıntılı bilgiyi Kazan Bey'in yakın arkadaşı Beyrek'in ağzından öğreniyoruz. Beyrek, on altı yıl tutsak kaldığı Bayburt Kalesi'nden firar ederek deli ozan kılığına girmiş ve nişanlısı Banı Çiçek'in düğününe engel olmak için obasına gelmiştir. Beyrek, Oğuz beyleriyle mecliste oturmakta olan Kazan Bey'e böyle bir düğüne izin verdiği için alay dolu sözlerle seslenirken bize Oğuz meclisinin yapılanması hakkında da bilgi sunmuş olur:

sağda oturan **sağ** begler!
sol kolda oturan **sol** begler!
dibinde oturan **has** begler!
eşikdeki makkalar!
 kutlu olsun devletünüz! (Drs.57a.10-12)

¹ Kültigin Yazıtı, Güney yüzü 1. satır.

² Kültigin Yazıtı, Doğu yüzü 4., 14. satırlar; Bilge Kağan Yazıtı, Doğu yüzü 5. satır.

³ Bilge Kağan Yazıtı, Doğu yüzü 29. satır.

⁴ Bilge Kağan Yazıtı, Doğu yüzü 1. satır.

⁵ Hanlar hanı Han Bayındır, yılda bir kere... (Drs.7a.4-5)

⁶ "Hanlar hanı Han Bayındır yılda bir kerre toy edüp Oğuz beglerin konuklarıdı." (Drs.7a.4)

⁷ "Begler begi olan Kazanun elin öpgil!" (Drs.124b.1), "Ağ alınlu Bayındır Hanun begler begisi Salur Kazan" (Drs.126b.11-12), "Begler begi olan Kazan" (Drs.129a.2), "Tırabuzan Teküri, begler begi olan Han Kazana bir şahin göndermişidi." (Drs.138a.1-2),

Oğuz meclisinin bu yapılanmasında yukarıda sözünü ettiğimiz Göktürk meclisinden farklı olarak merkezde *has beyleri* ve eşikte *makların* (yardımcılar) oturduğu görülür. Oğuz meclisindeki bu oturma düzeninin veya yapılanmasının hemen hemen aynısı, savaş düzeni için de geçerlidir:

Taş Oğuz begleriyle Deli Tundar **sağdan depdi**,
cılusun yigitleriyle Kara Göne oğlu Deli Budak **soldan depdi**.
İç Oğuz begleriyle Kazan **düpe depdi**. (Drs.33b.13-34a.3)

Barış esnasında korunan, değer verilen ve gözetilen hiyerarşik rol ve görev paylaşımının savaş sırasında da sürdürüldüğü anlaşılıyor. Göçebe hayat yaşayan bir toplumdaki bu yapılanmanın hem mecliste hem de bir savaş sırasında gözetilmesi hiyerarşik yapının özenle korunduğunu gösteriyor. Orhun Yazıtlarında sözü edilen yapılanmanın Oğuzlarda benzer şekilde görülmesi belki de benzer hayat şartlarının yani göçebe ve çadır hayatının bir gerekliliğidir. Bu bir anlamda öteden beri bütün Oğuz beylerinin ve savaşçılarının koruduğu, kolladığı, toplum tarafından da benimsenen bir yapılanmadır. Göçebe bir sosyal hayatın av ve savaşla iç içe olan ve sürekli onunla yoğrulan yöneticileri, boy ve oymakların dış tehdide her zaman açık olduğunu bildiklerinden böylesi bir yapılanmayı muhtemelen hayatın, güvenliği ve huzurun temel şartı olarak düşünüyor ve kabul ediyorlardı.

Dede Korkut'ta ayrıca biraz daha geniş şekilde tasvir edilmiş olan meclis yapılanması dikkat çeker. Bu yapı, Oğuz meclisinin ve yönetim geleneğinin gelecekte sürdürülmesine ve devamına da önem verildiğine işaret ediyor. Söz konusu meclise genişletilmiş Oğuz meclisi diyebiliriz. Genişletilmiş Oğuz meclisinde kendini henüz kanıtlamış genç beylerin de yer aldığını görüyoruz. Dede Korkut'ta tanıtılan bu genişletilmiş Oğuz meclisinde oturma düzeni, yukarıda belirtildiği gibidir. Ancak bu meclisin sağ ve solunda oturan beylerin arkasında ve Bayındır Han'ın karşısında, kırk yiğide komuta eden, kendini henüz kanıtlamış genç beylerin ayakta durdukları ve yaylarına dayanarak Oğuz meclisine katıldıkları anlatılır:

İç Oğuz, Taş Oğuz begleri Bayındır Hanın sohbetine derilmişidi. Bay Bora Beg dahi Bayındır Hanın sohbetine gelmişidi.

Bayındır Hanın **karşusunda** [Kara Göne] oğlu Kara Budak **yay tayanup** turmuşidi.

Sağ yanında Kazan oğlu Oruz turmuşidi.

Sol yanında Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek turmuşidi.

Bay Bora Beg, bunları gördüğünde ah eyledi, başından aklı getdi, destmalın eline aldı, böğürü böğür[ü] ağladı. (Drs.35b.2-9)

Dede Korkut'ta çizilen bu tablo aynı zamanda yönetim ve siyaset eğitiminin bir Oğuz meclisi tarafından gerçekleştirildiğini, yönetim ve siyaset işinin yaşayarak öğrenildiğini, geleceğe doğru ilerlerken yönetimin bir tür usta çırak ilişkisine dayalı şekilde nesilden nesile aktarıldığını gösterir. Yani Oğuz meclisi, bir bakıma bugünü ve geleceği içeren, kuşatan bir meclistir. Belki de meclisteki yaşlı beyler dikkate alındığında bu genişletilmiş meclise geçmişin de katılmış olduğu söylenebilir.

Ayrıca destanlarda Oğuz beylerinin Oğuz meclisini, kendilerinin ve toplumun bekasının teminatı olarak görmeleri, meclise katkı sunmayı büyük bir sorumluluk ve şeref saymaları dikkat çeker. Bu düşüncenin bir örneğini yukarıda aktardığımız satırların devamında görüyoruz. Yukarıdaki satırların sonunda Bay Bora Bey'in ağladığı anlatılıyordu. Kazan Bey, Bay Bora Bey'e neden ağladığını sorar; aldığı cevap konumuza ışık tutması bakımından oldukça anlamlıdır:

Bay Bora Beg, ne ağlayup bozlarsın? Bay Bora Beg eydür: Han Kazan, nece ağlamayayın, nece bozlamayayın? Oğulda ortacum yok, kartaşda kaderüm yok, Allah teala meni kargayubdur. Begler, tacum tahtum için ağlaram. Bir gün ola düşem ölem, yerümde yurdumda kimse kalmaya, dedi. Kazan eydür: Maksudun bu mıdur? Bay Bora Beg eydür: Beli budur. **Menüm dahı oğlum olsa, Han Bayındırın karşusun alsa tursa, kullık eylese. Men dahı baksam, sevinsem, kıvansam, güvensen,** dedi. (Drs.35b.12-36a.7)

Bay Bora Bey'in bu sözlerinden oğlu olmadığı için ağladığı anlaşılıyor. Ataerkil bir aile yapısı ve anlayışına sahip olan Oğuzlarda erkek çocuk, soyun devamı olarak düşünülür. Erkek çocuk, evin kabzası⁸ ve babasının okluğundaki oka benzetilir;⁹ Oğuzun kızının ve gelininin çiçeği¹⁰ olarak anılır. Evin kabzası benzetmesi, ev kapısının açık olduğunu ve soyun devam ettiğini anlatır; sadaktaki ok benzetmesi, babanın veya ailenin gücünü temsil eder. Oğuzun kızının ve gelininin çiçeği benzetmesi ile de erkek çocuğun gücü ve savaşıllığı sayesinde aile ve toplumun (Oğuzun) mutluluğunun ve dirliğinin sürmesi anlatılmak istenir. İşte bundan dolayı, Bay Bora Bey'in mecliste ağlamasının asıl sebebi, kendisinin sadece erkek çocuk sahibi olmaması değildir.

Bay Bora Bey, yönetime katkı sunmakta olan bir beydir, ancak kendisinden sonra adını sürdürecektir ve daha da önemlisi yönetime katkı sunacak bir oğlu olmadığı için ağlamaktadır. Yani Bay Bora Bey, kendi hizmetinin oğlunun şahsında devam etmesini istemektedir. Bu düşüncenin sebebi, elbette meclise ve yönetime yardımcı olmanın ve hizmet etmenin Oğuz'un bekasının teminatı olarak görülmesi ve bunun büyük bir şeref sayılmasıdır.

Meclisin gelişigüzel oluşmadığını ve meclisteki kurallara, oturma düzenine verilen önemi Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu'nun başında geçen bir olaydan da anlıyoruz. Destanın başında anlatıldığına göre Öşün Koca'nın büyük oğlu Egrek, meclisin düzenini pek de dikkate almadan dilediği zaman girip çıkmakta ve Kazan Bey'in önünde oturmaktadır. Öşün Koca Oğlu Egrek'in bu şekildeki davranışına Ters Uzamış adında bir bey karşı çıkar ve mecliste aralarında şöyle bir konuşma cereyan eder:

⁸ Dönlüğü altun ban *evümün kabzası* oğul! (Drs.28a.8).

⁹ Oğul atanun yeteridür, iki gözünün biridür; devletlü oğul [kopsa tirkeşinde tiridür] (Drs.3b.13)

¹⁰ Kaza beñzer kızumun gelinümün çiçeği oğul! (Drs.28a.8-9).

Mere Öşün Koca oğlu! Bu oturan begler her biri oturduğu yeri kılıcıyla, etmegiyile alupdur. Mere, sen baş mı kesdün, kan mı tökdün, aç mı toyurdun, yalıncağ [m]ı tonatdun? dedi. Egrek eydür: Mere Ters Uzamuş! Baş kesüp kan tökmek hüner midür? dedi. Eydür: Beli, hünerdür ya! (Drs.129a.6-11)

Oğuz meclisinde söz almanın yöntemi de belirlenmiştir. Söz almak isteyen kişi tek dizinin üzerinde çöker ve teklif sunar, görüş belirtir. Buna benzer bir selamlama şeklinin Çağatay dönemi eserlerinde de geçtiği M. S. Kaçalın'ın hazırladığı Niyâzi'nin *Abuşka Sözlüğü*nde ölçüş- fiili ile ilgili tanımda bilgi verilir: “ölçüş- büyüklük önünde bir dizini yere koyup bir dizini kaldırıp elini başına koyup sonra varıp elini öpmek, görüşmek.” (Kaçalın, 2011, s. 293, 985).

Oğuzlarda Yapılanma

Dede Korkut'un farklı yerlerinden anladığımızı göre ise merkezde İç Oğuz'un yerleştiğini, çevrede veya günümüz deyiimi ile taşrada ise Taş Oğuz'un yapılandığını veya iskân ettiğini görüyoruz. Bunun dışında uç beylerinin varlığı da söz konusudur. Uç beyleri *karavul* 'gözetleyici' olarak nitelendirilir ve Oğuzun sınırında gözetleme, güvenlik görevinden birinci derecede sorumludur. *Begil oğlu Emren Boyunda* Bayındır Han, Gürcistan'dan gelen yıllık haracın az olması nedeniyle üzülür ve bu konuda Dede Korkut'a fikir danışır; Dede Korkut'un tavsiyesi üzerine ganimet uç beyi olarak görevlendirilecek bir yiğide verilecektir. Dede Korkut'un katılımıyla bir tören düzenlenir ve Begil, uç beyi olarak görevlendirilir:

Dede Korkud eydür: Hanum, bunun üçünü dahı bir yigide verelüm, Oğuz eline karavul olsun dedi. Han Bayındır: Kime verelüm? dedi. Sağına solına bakdı, kimse razı olmadı. Begil derleridi, bir yigit varıdı; ana bakdı, eydür: Sen ne dersin? Begil razı oldu, kalkdı, yer öpdı. Dedem Korkud himmet kılıcın beline bağladı, çomağı omuzına bırakdı, yayı karusına geçürdi, şehbaz aygırın çekdürdı. Bu da bindi, hismını kavmunı ayırdı, evini çözdı, Oğuzdan göç eyledi; Berdeye, Genceye varup vatan tutdı. Tokuz tümen Gürcistan ağzına varup kondı, karavullık eyledi. Yad kafir gelse başın Oğuzı armağan gönderdi. (Drs.120a.2-13)

Destanlarda Oğuzların istihbarat ve haberleşme hizmetini gören görevlileri *casus* ve *çapar* adıyla anılır. *Casuslar* düşmanın kötü amaçlarını, planlarını yönetime veya yetkililere ileten istihbarat elemanları idi. Yine *çaparlar* da her tür haberleşmeyi sağlayan görevlilerdi. Uç beyi olarak atanmış olan Begil'i, düşman saldırısından casusu haberdar eder.¹¹ Aruz oğlu Basat'ın, Tepegöz'ü öldürdüğü haberini babası Aruz Koca'ya bir çapar müjde verir.¹² Egrek, babası Öşün Koca'nın ağzından bir kardeşi olup olmadığını bilgi almak için kurguladığı hikâyede Egrek'in tutsaklıktan

¹¹ “Meger Begilün de anda **casusı** hazırdı; Begile haber gönderdi, eydür: Baş yaragın eylen, üzerünüze yağı gelür.” (Drs.123b.8-10)

¹² “At ağızlı Aruz Koca evine **çapar** geldi, atasına Basatın sevinç verdi.” (Drs.119a.5-6)

kurtulup geldiği haberini bir *çaparın* getirdiğinden söz eder.¹³ Öşün Koca'ya, oğulları Egrek ve Segrek'in geldiği haberini *çapar* müjde verir.¹⁴

Oğuzlarda iç güvenlik konusunda ise *çavuş* ve *kapıcılar* görevlidir:

“Mere ne heybetlü kocasin!
Kapucular seni görmedi,
çavuşlar seni tuymadı.” (Drs.80b.8-9)

Oğuzlarda develerden sorumlu *sarvan*, atlardan sorumlu *ılkıçı*, koyunlardan sorumlu *çoban* vardı:

Kaytabanum güdende **sarvanum** mısın?
Kazakuçum güdende **ılkıçum** mısın?
Ağayılım güdende **çobanum** mısın? (Drs.136b.1-2)

Ayrıca sahip olunan hayvan sayısına, yani ihtiyaca göre bu çobanların yardımcıları olurdu. Nitekim Kazan Bey'in çobanı olan Karacuk Çoban'ın Kıyan Güci ve Demür Güci adındaki iki kardeşinin kendisine yardımcı oldukları anlaşılıyor (Drs.21b.12). Muhtemelen bu çobanların da belirli sınıflara ayrılmış olması gerekir. Bütün çobanların başında ise İmrahor¹⁵ bulunuyordu:

Oğuzlarda çobanlara benzer şekilde avcı kuşlardan sorumlu şahinci vb. kuşçuların bulunduğunu, ayrıca onların yardımcılarının olduğunu bir yerde de olsa geçen *şahinci başı* deyiminden anlıyoruz:

Meger hanum, Tırabuzan Teküri, begler begi olan Han Kazana bir şahin göndermişti. Bir gece yeyüp [içüp] otururiken şahinci başına eydür: Mere, sabah şahinleri al, halvetce ava binelüm. (Drs.138a.1-4)

Alp Tipi Evlilik

Oğuzlarda genel anlamda gözlenen ataerkil bir aile yapısının yanında Oğuz beylerinin alp tipi evlilik yapmak istedikleri gözlenmektedir. Yani alp tipi evlilik, herkes için değil, özelde Oğuz beyleri için söz konusudur. Çünkü beyin eşi olacak kadına kırk ince kız (cariye) verilir ve yokluğunda beye vekâlet eder. Sözüünü ettiğimiz ataerkil anlayış oldukça esnek; söz konusu yaklaşıma göre kadının beyin yanında yönetimin bir parçası olarak kabul edildiği anlaşılıyor. Bunun en güzel örnekleri Kazan Bey'in eşi Borla Hatun, Bamsı Beyrek'in eşi Banı Çiçek ve Kan Turalı'nın eşi Selcan Hatun'dur. Borla Hatun, oğlu Oruz'u kurtarmak için zırh kuşanır, at biner ve Oğuz beyleriyle aynı safta savaşır. Borla Hatun'un emrinde *kırk ince kız* (cariye) bulunduğu anlatılır. Selcan Hatun da zırh giyer ve gelen düşmanla savaşarak zor durumda kalan Kan Turalı'yı atın terkesine alarak düşman içinden

¹³ “Kalın Oğuz ellerinde dernek varımış, anda vardum. Yemek içmek arasında ağ boz atlu bir **çapar** geldi...” (Drs.130b.10-12)

¹⁴ “Öşün Kocaya **çapar** geldi, Muştuluk, gözün aydın! Oğulların ikisi bile sağ esen geldi, dediler.” (Drs.137a.12-13)

¹⁵ “İmrahor başı karşıladı, endürdi, konukladı.” (Drs.37a.9)

çıkartır. Bay Bora Bey'in oğlu olan Bamsı Beyrek, babasına alp tipi bir kızla evlenmek istediğini açıklar:

Baba, maña bir kız alı ver kim
men yerümden turmadın ol turmah gerek,
men kazakuç atuma binmedin ol binmah gerek,
men karımuma varmadın ol maña baş getürmek gerek.
Bunun gibi kız alı ver baba maña. (Drs.42b.1-4)

Bamsı Beyrek, bu sözlerin devamında babasına savaşçı özellikleri ön plana çıkan Banı Çiçek'le evlenmek istediğini söyler.

Kan Turalı da Bir Oğuz beyi olan babası Kanlı Koca'ya alp tipi bir kızla evlenmek istediğini Bamsı Beyrek'in yukarıdaki sözlerine benzer şekilde, şöyle açıklar:

Baba men yerümden turmadın ol turmış ola.
Men kazakuç atuma binmedin ol binmiş ola.
Men kanlu kâfir eline varmadın ol varmış,
maña baş getürmüş ola. (Drs.87a.13-87b.3)

Sosyal Hayat Düzeninden Kesitler

- Oğuzların yöneticisi hanlar hanı Bayındır Han'dan akın veya ava çıkmak için izin istenir. Kazılık Koca bir mecliste otururken Bayındır Han'dan akın izni ister:

Kazılık Koca derleridi bir gişi vardı, Bayındır Hanuñ veziri idi. Şerabuñ itisi başına çıkdı kaba dizinüñ üzerine çökdı, Bayındır Handan akın diledi. Bayındır Han destur verdi: Nereye dileriseñ var, dedi. (Drs.103a.3-7)

Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu'nun başında geçen bir olaydan sonra Öşün Koca'nın büyük oğlu Egrek Kazan Bey'den akın için izin ister.

Mere Ters Uzamış! Baş kesüp kan tökmek hüner midür? dedi. Eydür: Beli, hünerdür ya! Ters Uzamışuñ sözi Egrege kar eyledi, turdı Kazan Begden akın diledi. Akın verdi, çağırtdı; akıncı derildi. (Drs.129a.6-13)

- Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin'in "*Destursuzca Bayındır Hanuñ yağısın basan*" (Drs.32a.12) biri olarak tanıtılır. Bu tanıtım bir savaşa müdahil olan veya birinin düşmanına baskın düzenleyen kimsenin yardımında bulunulacak taraftan izin alması gerektiğini gösteriyor. İzin almaksızın yapılan bir yardım veya baskın, yardım edilen kişi tarafından aşığılanma olarak görülür. Örnek olarak Kazan Bey, evini kurtarmaya giderken Karacuk Çoban'ın kendisiyle gelmesini istemez; çünkü Oğuz içinde çoban yanında olmasa evini kurtaramazdı diye aşığılanmaktan çekinir.
- Av, savaşın ve hayatın bir parçası aynı zamanda Oğuzların önemli bir geçim kaynağıdır. Dede Korkut'ta *avın* hayatın değişik kesitlerinde yer aldığı dikkat çeker; Oğuz delikanlılarının silah kullanmak, savaşçı olmak için ilk ciddi uygulama yerinin *av* olduğu gözlenir. Kazılık Dağı Dirse Han'ın avlandığı ve obasının geçimini sağladığı bir yerdir. Dirse Han'ın adamları, Boğaç'ı babası

Dirse Han'a kötüler ve ona birtakım iftiralarda bulunurlar. Boğaç için yapılan suçlamalardan biri "*Sen var iken av avladı kuş kuşladı*" (Drs.12a.3) cümlesi ile iletilir. Bu suçlama, Boğaç'ın avlanmak için babası Dirse Han'dan *av avlayıp kuş kuşlamak* için *av dilemesi*, yani izin alması gerektiğine işaret etmektedir. İftiraya göre Boğaç bunu yapmaksızın ava çıkmış, hiyerarşiyi çiğnemiş olmaktadır. Nitekim Boğaç yapılan bu ve başka iftiraların sonucunda kurulan bir *av* tuzağında hayatını kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Oğuzlarda av, hem bir eğlence hem bir spor hem de savaşçılığın bir parçasıdır; ava çıkmak için mecliste karar verilir. Kazan Bey, savaşçılarına ava çıkmak teklifini şu sözlerle sunar:

Ünüm anlan begler, sözüm dinlen begler. Yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura belümüz kurıdı. Yöriyelüm a begler, **av avlayalum, kuş kuşlayalum, sığın geyik** yıkalum, kaydalum, otağumuza düşelüm, yeyelüm içelüm, hoş geçelüm. (Drs.20a.10-13).

Kazan'ın beyleri, ava çıkma teklifini uygun görürler; Kazan Bey'in oğlu Oruz, üç yüz yiğit ile oba üzerine nöbetçi bırakılır ve ava çıkılır (Drs.20b.3-6).

- Beyrek ve Banı Çiçek, nişanlı olup ikisi de bey çocuklarıdır. Beyrek, tutsak düşer ve tutsaklığı uzun yıllar sürer; bunun üzerine Banı Çiçek'in kardeşi Deli Karçar, Bayındır Han'ın huzuruna çıkarak Beyrek'in yıllardır tutsak olduğunu, kendisinden haber alınmadığını hatırlatır ve artık kız kardeşini evlendirmek istediğini söyler. Karçar'ın böyle bir konuda izin istemiş olması, bey çocuklarının evlenmesinde yönetimin işe müdahil olduğunu ve bu tür konularda karar verdiğini gösteriyor.
- Savaşçılık göçebe Oğuzların hayatında vazgeçilmez bir beceridir. O kadar ki ad almanın yolu bile savaşçılığını kanıtlamaktan geçer. Boğaç, Bamsı Beyrek ve Basat bu konunun destanlardaki üç örneğidir. Kendini kanıtlayan ve ad alıp aynı zamanda bey olan kişinin emrine kırk yiğit verilir; bu günümüz ordusunda takım komutanı, yani teğmen rütbesine karşılık oluyor. Beylik kazanan kişinin emrine verilen kırk kişiden biri beyin nayibi, yani yardımcısıdır:

"Bugün ben geydüm, yarın **nayibüm** geysün." (Drs.46b.12)

"Kulağumda şuşayan¹⁶ **nayibüm** misin?" (Drs.136b.2-3)

Ayrıca 15-16 yaşlarında kendini kanıtlayan ve savaşçı olan bey çocukları, taht alır. Taht almak, bey olma statüsü kazanmak anlamına gelir. Ad alıp bey olan yiğide altın başlı ban ev (çadır), cebe ton (zırh) ve bunun yanında *binit* olarak atlar, *yüklet* olarak develer ve *şişlik*, geçim kaynağı olarak koyun sürüleri verilir:

Hey Dirse Han!

Beglik vergil, **taht** vergil [bu] oğlana erdemlidir.

Boynu uzun bedevi **at** vergil, [bu oğlana] **binit** olsun, hünerlidir.

Ağayıldan tümen **koyun** vergil, bu oğlana **şişlik** olsun, erdemlidir.

¹⁶ 'fısildayan'

Kaytabandan kızıl **deve** vergil, bu oğlana **yüket** olsun, hünerlidir.

Altın başlı ban ev vergil, bu oğlana **gölge** olsun, erdemlidir.

Çign[i] kuşlı **cebe ton** vergil, bu oğlana **geber** olsun, hünerlidir.

Bayındır Hanuñ ağ meydanında bu oğlan ceng etmişdür, bir boğa öldürmiş[dür].

Senüñ oğluñ adı Boğaç olsun.

Adını ben verdüm, yaşını Allah versün. (Drs.10b.12-11a.8)

Altın başlı çadır, önemli bir yönetim ve statü sembolüdür. Destanlarda Oğuz beylerinin kullandığı savaş aletlerinin de altın süslemeli olduğu belirtilir. Altın süslemeli veya kakmalı anlamında, altın cıda 'mızrak', altın sadak 'okluk', kılıç, boru 'borazan', altın ışık 'miğfer', altunluca kamçı tamlamaları geçer. Oğuz beylerin veya bey çocuklarının eşyaları da altın süslemelidir: Altın ayak/ kadeh ve altın sürahi, tolaması altın beşik, altunluca kamçı vb.

Anlatıcı Ozanlar

Dede Korkut destanlarını veya başka sözlü ürünleri anlatan anlatıcı ozanların kopuz çalıp destan söylemekle hem Oğuzların hayatında hem Oğuz savaşçılarının yetişmesinde ve kahramanlık, cesaret, savaşçılık gibi kavramların yüceltilmesinde önemli bir eğitimci gibi görev icra etmiş oldukları söylemek hiç de yanlış olmaz. Yaşları küçük olan geleceğin savaşçıları, göçebe hayatın çadırlarında, başta kahramanlık olmak üzere toplumun sosyal ve kültürel değerlerini konu alan temalarla yüklü destanları dinlemekle hayata hazırlanıyordu. Dolayısıyla bu yaşanmış hayat hikâyelerinin destanlaşmış şekillerini de sosyal hayatın kurulmasında ve Oğuzların teşkilatlanmasında önemli bir kültür harcı olarak görmek gerekir.

Ozanların, sözlü kültürün yayılması ve aktarılması görevlerinin yanında toplumsal değerlerin devamını sağlamak gibi önemli bir görevi yerine getirdikleri de gözleniyor. Oğuzların göçebe hayat yaşadığı dönemde ozanların sözlü edebiyatta üstlendikleri toplumsal rolleri araştırmaya değer ayrı bir konudur. Söz konusu destanlardan Oğuzlar hakkında bilgi sahibi olmamız, destanlar üzerinde konuşup görüş belirterek yorum yapmamız hiç şüphesiz anlatıcı ozanların bu metinleri önce nesilden nesle anlatması, aktarması ve günün birinde bunları yazıya geçirmesi sayesinde.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

Drs.: Dede Korkut Dresden nüshası.

Alyılmaz, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay Yayınları.

Ergin, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 169.

Ergin, M. (1991). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 219.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gökyay, O. Ş. (1995). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Gömeç, S. (1997). *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Türksöy Yayınları: 8

Kaçalin, M. S. (2004). Dede Korkut Kitabında Okuma Önerileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, 93-100.

Kaçalin, M. S. (2006). *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-nâmesi*. İstanbul: Kitabevi.

Kaçalin, M. S. (2011). *Niyâzî Nevâî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar El-Luğâtu'n-Nevâ'iyye ve 'l-İstişhādātu 'l-Cağātā'iyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları: 1027

Ögel, B. (1984). *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/ Dizin/ Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özçelik, S. (2006). *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özçelik, S. (2008). Dede Korkut'ta Av ve Avla İlgili Kelimeler, Deyimler. *Av ve Avcılık Kitabı*. İstanbul: Kitabevi. 415-429.

Sümer, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu yayınları: 540, Ankara.

Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1441.

Tezcan, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1457.

Uluçay, M. Ç. (1992). *Padişahların Kadımları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.